

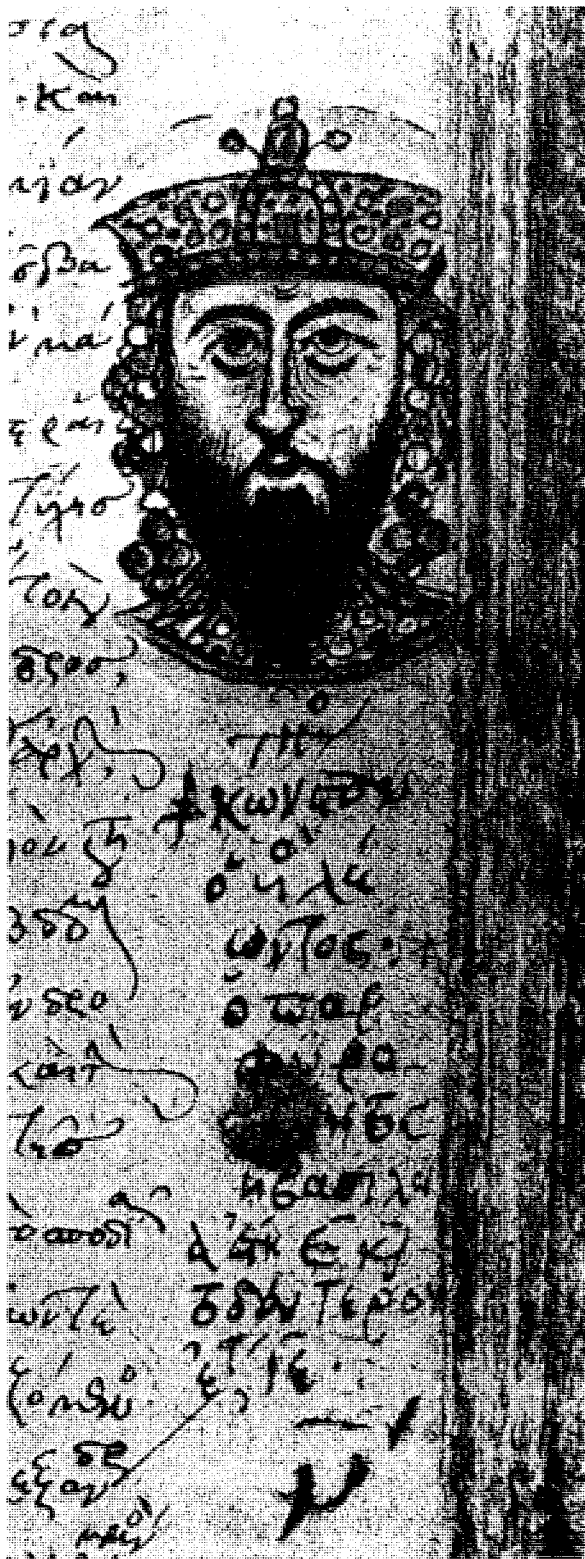
Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΩΝ ΣΛΑΒΩΝ ΣΤΗΝ ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Ε ἐποχὲς ποὺ ἡ ἐλληνικὴ μεσαιωνικὴ αὐτοκρατορία — αὐτὴ ποὺ ἐπικράτησε νὰ ἀποκαλοῦμε Βυζάντιο — βρισκόταν στὸ ἀκραιο ὄριο τῆς ἐπέκτασής τοῦ χώρου τῆς ἐπικρατείας της, ἄρχισαν βαθμηδὸν βορείως τῶν συνόρων της νὰ συγκεντρώνονται κάποιες πρωτόγνωρες φυλές. Στὶς βυζαντινὲς πηγὲς ἀρχικὰ τὶς βρίσκουμε χωρὶς νὰ ἔχουν μιὰ σταθερὴ ὀνομασία, τελικὰ ὅμως ἰσχύει γιὰ ὅλες ἕνα ἐνιαῖο ὄνομα, τὸ Σκλάβοι ἢ Σθλάβοι, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶναι ἄλλοι ἀπὸ τοὺς γνωστούς μας Σλάβους¹. Καὶ ὅσο μὲν χρόνο οἱ φυλὲς αὐτὲς ἀσχολοῦνταν μὲ ληστρικές ἐπιδρομὲς κατὰ μῆκος τῶν βορείων συνόρων τῆς αὐτοκρατορίας, τὸ πράγμα δὲν ἦταν ἰδιαίτερα σοβαρό, ἔγινε ὅμως ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ οἱ Σλάβοι ἐπιχείρησαν στὰ μέσα τοῦ βου αἰῶνα νὰ καταλάβουν τὴ Θεσσαλονίκη². Ἀπὸ τότε ἐξελίχθηκαν σὲ πολὺ σοβαρὸ καὶ ὑπολογίσιμο γιὰ τὸ Βυζάντιο κίνδυνο. Ἔτσι τὸ Βυζαντινὸ Κράτος ἦταν πιὰ ὑποχρεωμένο νὰ ἀσχοληθεῖ σοβαρὰ μὲ τὸ πρόβλημα τῶν Σλάβων, νὰ πληροφορηθεῖ σωστὰ γιὰ τὸ τί εἶδους φυλὲς περιέκλειε τὸ γένος τους, ποιά ἦταν ἡ γλῶσσα τους, ποῖο τὸ σύστημα διακυβέρνησής τους κτλ. Ἡ ἀνάγκη γιὰ μιὰ τέτοια πληροφόρηση ἦταν ὅπως δὲν ἐπιτακτικὴ, καὶ ἡ διαδικασία τῆς ἀποκτῆσής της ἦταν πάνω ἀπὸ ὅλα ἡ κατασκο-

πία, γιὰτὶ μόνο μ' αὐτὴν μποροῦσε ἡ βυζαντινὴ διοίκηση νὰ ἀποκτήσει γνώσεις περὶ τοῦ κόσμου τῶν Σλάβων.

Ἔτσι λοιπὸν δὲν θὰ ἦταν ὑπερβολὴ ἂν λέγαμε πὼς ἡ πρώτη σλαβογνωσία τοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου βασίστηκε στὴν κατασκοπία. Τὸ ἀντικείμενο αὐτῆς τῆς σλαβογνωσίας δὲν εἶχε κανένα ἰδιαίτερο βάθος. Οἱ Σλάβοι δὲν εἶχαν ἀκόμη ἀποκτήσει πολιτισμὸ ἢ ὑψηλοῦ ἐπιπέδου τεχνογνωσία καὶ καλὲς τέχνες, ὥστε νὰ χρειαστεῖ νὰ γίνουν ἀντικείμενο ἐμβριθοῦς μελέτης. Ὅτι ἐνδιέφερε τοὺς Βυζαντινοὺς ἦταν οἱ κινήσεις τους στὰ σύνορα τῆς αὐτοκρατορίας ἢ μέσα στὸν ἄνιστον ἔθνος τῆς ὅπως ἐπίσης καὶ ἡ στρατιωτικὴ τέχνη τους. Ἡ καλὴ γνώση αὐτῶν τῶν πραγμάτων θὰ ὀργάνωνε τὸν τρόπο καὶ τὴν τεχνικὴ τῆς ἀντιμετώπισής τους. Δὲν εἶναι ἴσως ἄσχετο μὲ τὶς ἀπὸ θαλάσσης ἀποβατικὲς ἰκανότητες τῶν Σλάβων τὸ γεγονός ὅτι ὁ αὐτοκράτορας Βασίλειος Α' νομοθέτησε τὴν ποινὴ τοῦ θανάτου γιὰ ὅποιον ὑπήκοό του τολμοῦσε νὰ διδάξει τὴν ναυπηγικὴ τέχνη στοὺς βαρβάρους³. Ἀργότερα ἔχουμε μαρτυρίες γιὰ πιὸ συστηματικὴ γνώση τοῦ σλαβικοῦ κόσμου. Τὸ *Στρατηγικὸν τοῦ Κεκαυμένου*⁴ καὶ τὸ *Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανὸν (De administrando imperio)*⁵ σύγγραμμα τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου ἀποτελοῦν λαμπρὲς μαρτυρίες τῆς σλαβογνωσίας τῶν

Ὁ αὐτοκράτορας Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος (913-957). Τὸ ἔργο του Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανόν, ἀποτελεῖ τὴν πιὸ συστηματικὴ βυζαντινὴ πηγὴ πληροφοριῶν γιὰ τοὺς Σλάβους.

Βυζαντινῶν, ἡ ὁποία βασιζόταν σὲ προηγημένης μορφῆς κατασκοπία, καὶ ἀποσκοποῦσε ἀποκλειστικὰ στὴν ὀργάνωση τῆς ἀμυνας ἢ τοῦ πολέμου μὲ τοὺς Σλάβους εἴτε ἀκόμη στὴ διαπραγμάτευση εἰρηνικῶν σχέσεων. Ἐξαίρεση σ' αὐτοῦ τοῦ εἴδους τὴ γνώση ἀποτελεῖ τὸ ἔργο τῶν Θεσσαλονικέων ἀγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου. Ἐνταγμένοι στὰ σχέδια τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Αὐτοκρατορίας, οἱ δύο ἀδελφοὶ ἀσχολήθηκαν κατὰ τρόπο ἐπιστημονικὸ μὲ τὴ μελέτη τοῦ σλαβικοῦ κόσμου. Ὁ βιογράφος τοῦ Μεθοδίου, ἀναφερόμενος στὴν κρατικὴ θέση ποὺ αὐτὸς διορίστηκε ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Μιχαὴλ Γ', λέει σχετικά: «...πληροφορήθηκε ὁ αὐτοκράτορας γιὰ τὴν ὀξύνειά του καὶ τοῦ ἀνέθεσε νὰ διοικεῖ μία σλαβικὴ ἀρχοντία⁶, σὰν νὰ προέβλεπε, θὰ ἔλεγα» — προσθέτει ὁ βιογράφος — «ὅτι θὰ τὸν ἔστελνε ὡς διδάσκαλο στοὺς Σλάβους καὶ πρῶτο τοὺς ἀρχιεπίσκοπο, γιὰ νὰ μάθει λοιπὸν ὅλα τοὺς τὰ σλαβικὰ ἔθιμα καὶ νὰ τὰ συνηθίσει σιγὰ σιγὰ»⁷. Αὐτὴ εἶναι μιὰ σαφὴς μαρτυρία γιὰ τὸ ὅτι, παράλληλα μὲ τὴν κατασκοπία ποὺ ἀσκοῦνταν στοὺς ἔξω τῶν συνόρων Σλάβους, εἶχε συγχρόνως ἀρχίσει καὶ ἡ συστηματικὴ μελέτη τῶν σλαβικῶν φύλων ποὺ βρισκόνταν μέσα στὰ ὄρια τῆς αὐτοκρατορίας, ἀκριβῶς γιὰ νὰ ὑπάρχει γνώση σχετικά μ' αὐτούς.

Τὸ περιεχόμενο αὐτῆς τῆς σλαβογνωσίας φανερῶνει εὐθύς ἐξαρχῆς καὶ τὸν χαρακτήρα τοῦ βυζαντινοῦ-ἐλληνικοῦ ἐνδιαφέροντος γιὰ τοὺς Σλάβους. Ἡ αὐτοκρατορία βρίσκεται σὲ θέση ὑπεροχῆς, ἀπὸ αὐτὴν ἀπορρέουν πρὸς τὸν ὀλόγουρα βαρβαρικὸ κόσμον οἱ ἐπιστῆμες, οἱ τέχνες καὶ τὰ γράμματα, πράγμα γιὰ τὸ ὁποῖο καὶ οἱ Βυζαντινοὶ ἔχουν συναίσθηση ἀλλὰ καὶ οἱ βάρβαροι λαοί, σύγχρονοι καὶ τέως, τὸ ἀναγνωρίζουν ἀνεπιφύλακτα⁸. Αὐτὸ λοιπὸν τὸ γεγονός τῆς ὑπεροχῆς γεννᾷ ἀναπόφευκτα μιὰ ὑπεροψία στοὺς Ἕλληνες ἀπέναντι στοὺς Σλάβους, ὑπεροψία ποὺ τοὺς συνοδεύει στὴ συνέχεια γιὰ αἰῶνες, καὶ μάλιστα καὶ ὅταν ἀκόμη οἱ λόγοι τῆς ὑπαρξῆς τῆς

έχουν πλήρως εκλείψει. Είναι γεγονός ότι με την πάροδο του χρόνου η αρχική αυτή σλαβογλωσσία διαφοροποιείται. Ο εκχριστιανισμός των Σλάβων, ή είσοδος της πλειοψηφίας τους στη μάνδρα της Ορθόδοξης Εκκλησίας, και ο συνακόλουθος στενότερος συγχρωτισμός με τους Βυζαντινούς, είχε ως αποτέλεσμα και την αλλαγή της εικόνας που είχαν οι τελευταίοι γι' αυτούς. Σ' αυτό συνετέλεσε και το γεγονός ότι οι Σλάβοι της κυριλλικής γραφής, έχοντας δεχθεί από το Βυζάντιο ένα πλούσιο απόθεμα πολιτισμικών και πνευματικών αγαθών, άρχισαν να κτίζουν το δικό τους σλαβικό πολιτιστικό οικοδόμημα, το οποίο περιλάμβανε πιά πρωτότυπα και αυτοτελή στοιχεία ύψηλης στάθμης⁹. Όσο και αν ο σεβασμός, τον οποίο ένδεχομένως προκαλούσε αυτή η σλαβική πολιτιστική άνθηση, είχε ήδη αρχίσει να διαμορφώνεται στη συνείδηση του ελληνικού κόσμου, παρά ταύτα η ανάμνηση του γεγονότος ότι στην άφετηρία της άνθησης αυτής βρισκόταν το ελληνικό πολιτιστικό έναυσμα και απόθεμα, δεν επέτρεπε την επί ίσοις όροις αποδοχή του, ούτε και προκαλούσε ένα έντονο ενδιαφέρον για τη μελέτη του.

Αυτή η κατάσταση διήρκεσε αιώνες ολόκληρους. Μία τρίτη φάση της σλαβογλωσσίας του ελληνικού κόσμου αρχίζει μετά την Άλωση της Κωνσταντινουπόλεως. Τώρα τα δεδομένα και οι συσχετισμοί αρχίζουν να διαφοροποιούνται σημαντικά. Οί μεταξύ ορθόδοξων βαλκανικών λαών πόλεμοι σταματούν, οί βαλκανικές χώρες έρχονται πύ κοντά ή μία με την άλλη, ή πολιτιστική και θρησκευτική τους ζωή αρχίζει να περιχωρείται. Πρόχειρο παράδειγμα αυτής της συνάφειας είναι τὰ κείμενα που γράφτηκαν τον 15ο αιώνα από τους Έλληνες Γεώργιο Σκυλίτζη και Δημήτριο Καντακουζηνό για τον Βούλγαρο άγιο Ίωάννη της Ρίλας¹⁰. Το ενδιαφέρον για την εκκλησιαστική ζωή και τους άγιους του νοτιοσλαβικού κόσμου συνεχίζεται και στους

επόμενους αιώνες, με μεγαλύτερο μάλιστα ενδιαφέρον. Παρά το γεγονός ότι οί Έλληνες στον εκκλησιαστικό τομέα εξακολουθούσαν να είναι ή ήγετική δύναμη και οί ποδηγέτες του σλαβικού κόσμου, ώστόσο ή οικονομική ανέχεια και ή καταπίεση στην όποία περιέπεσαν εξαιτίας του τουρκικού ζυγού, τούς ανάγκασε να στραφούν πρὸς τή μόνη μεγάλη ορθόδοξη δύναμη του κόσμου, τή Ρωσική Αυτοκρατορία¹¹.

Ένώ στὰ πρώτα χρόνια της τουρκοκρατίας παρατηρείται στροφή των Έλλήνων άριστοκρατών και λογίων πρὸς τή δυτική Εὐρώπη και ιδιαίτερα πρὸς τήν Ίταλία, στη συνέχεια δημιουργούνται στενοί δεσμοί με τή Ρωσία, όπου έγκαθίστανται πολλοί κληρικοί και διακεκριμένοι εκπρόσωποι του ελληνικού κόσμου, καταλαμβάνουν θέσεις και δραματίζουν σοβαρό ρόλο στην πνευματική αλλά και την κρατική ζωή της Αυτοκρατορίας¹². Τώρα στὰ έρευνητικά ενδιαφέροντα των Έλλήνων αρχίζουν να έμπíπτουν ή ιστορία, ό πολιτισμός και ή πνευματική ύψη του σλαβικού κόσμου. Αρχίζουν μάλιστα να εμφανίζονται και κείμενα που άφορούν ιδίως στην ιστορία της Ρωσίας. Οί μοναχοί του Άγίου Όρους, που ταξιδεύουν στη Ρωσία ή ζουν μονίμως εκεί, δείχνουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ιστορία της. Σ' αυτό άκριβώς το ενδιαφέρον πρέπει να αποδώσουμε και τή συγγραφή τον 17ο αιώνα από τον Διονύσιο Ίβηρίτη μιās *Ιστορίας της Ρωσίας*¹³, ή όποία άποσκοπούσε στο να εισαγάγει τον Έλληνα άναγνώστη στον πλούσιο κόσμο της μεγάλης αυτής σλαβικής αυτοκρατορίας. Πλούσιο σε ειδήσεις για τες σλαβικές χώρες και τούς λαούς τους είναι και τὸ έργο του Άθανασίου Κομνηνού Ύψηλάντου, *Τὰ μετὰ τήν Άλωσην (1453-1789)*¹⁴, ό όποιος βλέπει την ιστορία των Έλλήνων άναπόφευκτα συνδεμένη με εκείνη των λαών με τούς όποιους αυτοί βρίσκονταν σε συνάφεια. Χαρακτηριστική αυτού του ενδιαφέροντος είναι και ή περίπτωση του

Κωνσταντίνου Οικονόμου του ἑξ Οικονόμων, ὁ ὁποῖος τὸ 1828 δημοσίευσε στὴν Πετρούπολη τρίτομο ἔργο σχετικά μετὴ συγγένεια τῆς σλαβονικῆς γλώσσας μετὴν ἑλληνικῆ¹⁵. Τὸ ἔργο αὐτὸ δὲν πληροῦσε βέβαια τὶς προϋποθέσεις μιᾶς ἐργασίας σημερινῶν γλωσσολογικῶν ἀπαιτήσεων, ἀλλ' ἦταν ὥστόσο ἡ πρώτη ἑλληνικὴ ἐπιστημονικὴ ἐργασία ἐπ' αὐτῇ σλαβικῇ γλώσσῃ.

Ἡ διαποίμανση γιὰ αἰῶνες ὀλόκληρους τῶν νοτιοσλαβικῶν χωρῶν ἀπὸ ἐπισκόπους τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ ἡ ἕως τὸ τέλος τοῦ 16ου αἰῶνα πνευματικὴ ἐξάρτηση τῶν Ρώσων ἀπὸ αὐτό, ἀνοίγαν νέες προοπτικὲς γιὰ τὴ μελέτη τοῦ σλαβικοῦ κόσμου ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες. Οἱ προοπτικὲς αὐτὲς ὁμως μεταβάλλονται ἐντελῶς ἀπὸ τὴ στιγμή πού δημιουργεῖται τὸ νέο Ἑλληνικὸ Κράτος, μετὰ δικούς του πιά προσανατολισμούς γιὰ τὴν παιδεία καὶ τὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ. Τώρα οἱ Σλάβοι ἀντιμετωπίζονται μέσα στὰ πλαίσια διακρατικῶν σχέσεων, ὅπου τοὺς ἀναγνωρίζεται ἡ κρατικὴ καὶ πολιτιστικὴ αὐτοτέλεια ἐπὶ ἴσοις ὄροις. Τὸ Ἑλληνικὸ Κράτος μέσα σὲ ἕναν αἰῶνα ἀποκτᾶ δύο Πανεπιστήμια, τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Θεσσαλονίκης, στὰ ὁποῖα καλλιεργεῖται ἡ ἐπιστημονικὴ γνώση, μετὰ βᾶση κυρίως πρότυπα παρμένα ἀπὸ τὸν γερμανόφωνο κόσμο. Οἱ νόμοι πού διεῖπαν τὴν ὀργάνωση καὶ τὸ πλαίσιο λειτουργίας τῶν ἑλληνικῶν πανεπιστημίων ἕως τὸ ἔτος 1982 ἦταν προσαρμοσμένοι σὲ γερμανικὰ πρότυπα.

Ὡστόσο ἡ σπουδὴ τοῦ σλαβικοῦ κόσμου μέσα στὰ πανεπιστήμια αὐτὰ δὲν βρῆκε ἐξαρχῆς θέση. Στὸ σημεῖο αὐτὸ δὲν ἀκολούθηθηκε ἡ πρακτικὴ τῶν γερμανικῶν πανεπιστημίων. Τὸ Πανεπιστήμιο τῆς Βιέννης εἶχε ἀποκτήσει ἔδρα σλαβικῆς φιλολογίας ἀπὸ τὸ 1849 κιόλας. Ἀνάλογες ἔδρες δημιουργήθηκαν καὶ σὲ ἄλλα αὐστριακὰ πανεπιστήμια, ὅπως καὶ σὲ πολλὰ τῆς Γερμανίας, μετὰ ἀποτέλεσμα νὰ ἀποκτήσουν αὐτὰ ὑψηλότατης

στάθμης σλαβολογία καὶ ἕναν ἡγετικὸ ρόλο στὶς σλαβικὲς σπουδὲς στὴν Εὐρώπη. Ἀντίθετα μετὰ ὅ,τι συνέβαινε στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, τὸ ὁποῖο ἔδειξε ἐνδιαφέρον, ἔστω καὶ ἀπὸ ἀνάγκη, γιὰ τὸν σλαβικὸν κόσμον, τὸ Ἑλληνικὸ Κράτος τὸν ἀγνόησε ὀλότελα στὶς προοπτικὲς τῆς παιδείας του. Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο συνέχιζε τὴν πολιτικὴ τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, ἐφόσον στὴν πραγματικότητά ἐξακολουθοῦσε νὰ παραμένει μία πνευματικὴ αὐτοκρατορία. Ἔτσι, ὅταν τὸν περασμένο αἰῶνα προέκυψε τὸ θέμα τῆς ἐκκλησιαστικῆς χειραφέτησης τῶν βαλκανικῶν Σλάβων, τὸ Πατριαρχεῖο, προκειμένου νὰ καταρτίσει στελέχη ἱκανὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν τὰ προκύπτοντα ζητήματα, ἡ καὶ νὰ ἱκανοποιῶν τοπικὲς ἀνάγκες τῶν Σλάβων, εἰσήγαγε τὴ διδασκαλία τῆς ἐκκλησιαστικῆς Σλαβονικῆς καὶ τῆς Ρωσικῆς στὴν Πατριαρχικὴ Ἀκαδημία τῆς Χάλκης, τὸ δὲ πατριαρχικὸ τυπογραφεῖο ἐγκαινίασε τὴν ἐκδοση σλαβονικῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων γιὰ νὰ χρησιμοποιηθοῦν ἀπὸ Σλάβους τῆς δικαιοδοσίας του. Τὸ 1852 κλήθηκε νὰ διδάξει τὴ Σλαβονικὴ στὴν Πατριαρχικὴ Ἀκαδημία ὁ λόγιος Βούλγαρος συγγραφέας καὶ μοναχός, Νεόφυτος Ριλιώτης (κατὰ κόσμον Νικόλα Ποπόφ Πετρόφ)¹⁶. Αὐτὸς συνέγραψε *Γραμματικὴ καὶ Χρηστομάθεια* τῆς Σλαβονικῆς¹⁷ γιὰ τοὺς μαθητὲς τῆς Σχολῆς, ἐνῶ ὁ πατριάρχης Ἄνθιμος Δ' (1840-1841, 1848-1852) ἔδειξε ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ θέμα τοῦ βουλγαρικοῦ ποιμνίου τοῦ Πατριαρχείου¹⁸.

Αὐτὸ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τοὺς Σλάβους φάνηκε καὶ μετὰ τὴν ἀνάδειξη διακεκριμένων ἱεραρχῶν καὶ θεολόγων, οἱ ὁποῖοι ἀσχολήθηκαν ἐπιστημονικῶς μετὰ τὸν σλαβικὸν κόσμον. Ἀρκεῖ νὰ ἀναφερθοῦν ἐδῶ δύο ἐξέχοντες ἱεράρχες, ὁ διαπρεπὴς ἀρχιεπίσκοπος καὶ καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, ὁ ὁποῖος εἶχε σπουδάσει στὴ Ρωσία καὶ χρησιμοποίησε ἀφθόνως ρωσικὴ βιβλιογραφία,

Μιχαήλ Λάσκαρις (1903-1965). 'Ο πρώτος πραγματικός σλαβολόγος-βαλκανιολόγος στην Ελλάδα, καθηγητής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, άντεπιστέλλον μέλος της Ρουμανικής Ακαδημίας Έπιστημών και άλλοδαπό μέλος της Σερβικής Ακαδημίας Έπιστημών και Τεχνών.

και ό μητροπολίτης Κασσανδρείας Είρηναϊος, επίσης με άριστη ρωσική μόρφωση. Σ' αυτή τή γενιά ανήκει και ό διαπρεπής καθηγητής της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών Γρηγόριος Παπαμιχαήλ, ό όποϊος συνέγραψε πολύ άξιόλογα έργα για τή Ρωσία, μετέφρασε μάλιστα υπό ψευδώνυμο και ρωσική λογοτεχνία. Παρόλα αυτά τά έλληνικά πανεπιστήμια κρατούσαν έρμητικώς κλειστές τις πόρτες τους στις σλαβικές σπουδές. Η κατάσταση αυτή άρχισε κάπως νά αλλάζει όταν τό 1926, στο μόλις ένός έτους Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, ιδρύεται έδρα της Ιστορίας τών Λαών τής Χερσονήσου του Αΐμου, τήν όποία καταλαμβάνει ένας διαπρεπής και διεθνούς κύρους νέος τότε έπι-

στήμονας, ό Μιχαήλ Λάσκαρις, ό όποϊος είχε βαθιά γνώση τής ιστορίας τών σλαβικών λαών και τών γλωσσών τους, και ό όποϊος με πολύ ζήλο άρχισε τή σταδιοδρομία του¹⁹. Με τόν έναρκτήριο λόγο του τής 2ας Δεκεμβρίου 1926 καθόριζε και τό περιεχόμενο τών μαθημάτων του, τό όποϊο βέβαια δέν περιοριζόταν άποκλειστικώς στη σλαβογνωσία αλλά επεκτεινόταν γενικότερα στη βαλκανιολογία²⁰. Οϊ έργασίες του Λάσκαρι επάνω σε θέματα έλληνοσλαβικών σχέσεων, γραμμένες στα έλληνικά, γαλλικά, σερβικά και βουλγαρικά, άποτελούν ουσιαστικές έπιστημονικές συμβολές, τών όποϊων ή άξία άναγνωρίστηκε διεθνώς²¹. Δυστυχώς τό 1939 ή έδρα του καταργήθηκε και τό περιεχόμενό της μετατράπηκε. Έτσι έκλεισε μιá ένδοξη σελίδα τής έλληνικής σλαβολογίας, ή όποία είχε ανοίξει μόνο στη Φιλοσοφική Σχολή τής Θεσσαλονίκης.

Με τήν ίδρυση τής Θεολογικής Σχολής στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης τό 1941 προβλέφθηκε και έδρα τής Ιστορίας τών Σλαβικών και λοιπών Αύτοκεφάλων Όρθοδόξων Έκκλησιών. Η δημιουργία της άποσκοπούσε όχι τόσο στο ένδιαφέρον για τήν προαγωγή τής γνώσης περι αυτών τών Έκκλησιών όσο στην ένήμερωση τών μελλόντων θεολόγων και κληρικών ώστε νά άντιμετωπίσουν τά προβλήματα που προέκυπταν από τήν ένταξη στη Βουλγαρία έδαφών τής Μακεδονίας και τής Θράκης, όπου επεκτεινόταν συνακολούθως και ή βουλγαρική εκκλησιαστική δικαιοδοσία. Άνάλογα προβλήματα δημιουργούσε και ή τεχνητή δημιουργία ρουμανικής μειονότητας. Τήν έδρα αυτή άρχισε νά ύπηρετεί ειδικός έπιστήμονας μόλις τό 1965, και άργότερα προστέθηκε και δεύτερος. Παράλληλα και ή Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης άρχικά μέν επανίδρυσε τήν έδρα τής Ιστορίας τών Λαών τής Χερσονήσου του Αΐμου, στη συνέχεια δέ δημιούργησε θέση καθηγητή τής Ιστορίας τών Σλαβικών Λαών όπου σήμερα διδάσκουν δύο καθηγη-

Γρηγόριος Παπαμιχαήλ (1874-1956). Καθηγητής του Καποδιστριακού Πανεπιστημίου και μέλος της Ακαδημίας Αθηνών. Σπούδασε στη Θεολογική Ακαδημία της Πετρούπολης. Έγραψε ένα μνημειώδες έργο για τον σπουδαίο Έλληνα λόγιο στη Ρωσία του 16ου αιώνα, Μάξιμο τον Γραικό.

τές. Άλλα και στη Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών υπάρχει τώρα καθηγητής της Ιστορίας των Σλαβικών Εκκλησιών. Η εκτός Πανεπιστημίου σλαβογνωσία προωθήθηκε σημαντικά με την ίδρυση το 1963 στο Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αΐμου της Σχολής Βαλκανικών και Ρωσικής Γλώσσας, στην οποία πολλοί νέοι επιστήμονες είχαν την ευκαιρία να μάθουν σλαβικές γλώσσες και να τις χρησιμοποιήσουν στις έρευνές τους. Το 1971 τέθηκε σε κυκλοφορία στη Θεσσαλονίκη η ξενόγλωσση και διεθνούς συνεργασίας ελληνική σλαβολογική έπετηρίδα *Cyrrillomethodianum*, ενώ το 1975 ιδρύθηκε στην ίδια πόλη και η Ελληνική Έταιρεία Σλαβικών Μελετών, δια της οποίας η έλλη-

νική επιστήμη εκπροσωπήθηκε τις τελευταίες δεκαετίες σε διεθνή σλαβολογικά συνέδρια και συναντήσεις²².

Όπως έγινε κιόλας αντιληπτό, το ενδιαφέρον για τη γνώση και μελέτη του σλαβικού κόσμου έχει πια καταστεί πραγματικότητα στο σύγχρονο ελληνικό πανεπιστήμιο με πρωτοπόρα πάντοτε τη Θεολογική Σχολή. Βέβαια, ό,τι έχει γίνει έγινε περιστασιακά, χωρίς σοβαρό κρατικό προγραμματισμό, ενδιαφέρον και σχεδιασμό, εκείνο δέ που λείπει είναι οι εξειδικευμένες σλαβολογικές βιβλιοθήκες. Λείπουν από τις βιβλιοθήκες μας βασικά έργα, εκδόσεις πηγών, σειρές περιοδικών κ.ά. Τα σλαβολογικά βιβλία που εισέρευσαν τις τρεις τελευταίες δεκαετίες σε πανεπιστημιακές και άλλες βιβλιοθήκες ήταν πολύ λίγα για να αναπληρώσουν ένα τεράστιο κενό δύο τουλάχιστον αιώνων. Βέβαια με τις σύγχρονες τεχνολογικές ευκολίες ή πρόσβαση σε βιβλιοθήκες είναι παγκοσμίως έφικτη, ωστόσο όμως ο χρόνος που χάθηκε στον τομέα αυτόν δεν μπορεί να αναπληρωθεί. Όταν οι άλλοι ευρωπαϊκοί λαοί έβλεπαν τους Σλάβους σαν μια ζωντανή πραγματικότητα με πολύ ισχυρή κρατική, πνευματική και πολιτισμική οντότητα, και αποφάσιζαν να τους μελετήσουν συστηματικά μέσα σε πανεπιστήμια και ειδικά ινστιτούτα, εμείς τους βλέπαμε μόνο σαν έχθρους και πέρα από αυτό τους αγνοούσαμε. Για άλλες χώρες, όπως οι Η.Π.Α., ή Μεγάλη Βρετανία και οι δυτικές χώρες της ήπειρωτικής Ευρώπης, η περίοδος του ψυχρού πολέμου, έστω και από άρνητικά κίνητρα, σήμανε άνοδο και ανάπτυξη των σλαβικών σπουδών, οι οποίες πολλές φορές χρηματοδοτούνταν ακόμη και από κονδύλια ύπουργείων άμυνας. Για την Ελλάδα η περίοδος αυτή υπήρξε για τις σλαβικές σπουδές ύποτονη, και περνούσε αφήνοντας άνεκμετάλλευτες μεγάλες ευκαιρίες.

Έστω και αν έχουν έτσι τα πράγματα, παραμένει πάντοτε μπροστά μας το έρωτη-

μα για τὸ τί μπορεῖ νὰ γίνει ἀπὸ ἐδῶ καὶ πέρα. Εἶναι σαφές ὅτι δὲν θὰ πρέπει νὰ μείνει κανεὶς μόνο στὶς θλιβερὲς διαπιστώσεις ἀλλὰ νὰ προχωρήσει σὲ μιὰ δραστικὴ ἀντιμετώπιση τοῦ προβλήματος. Αὐτὴ τὴ στιγμή δὲν ἔχουμε τίς δυνατότητες — καὶ ἴσως νὰ μὴ τίς ἔχουμε καὶ στὸ προσεχὲς μέλλον — νὰ ἀναπτύξουμε στὴν Ἑλλάδα μιὰ σλαβολογία, ἢ ὁποία θὰ ἀξιῶναι πρωτοποριακὴ θέση μέσα στὸν διεθνή ἐπιστημονικὸ χῶρο, θὰ ἀσχολεῖται π.χ. μὲ τὴ συγκριτικὴ σλαβικὴ γλωσσολογία, τὴ φιλολογία καὶ τὴ συγχρονικὴ ἱστορικὴ ἔρευνα. Ἀπὸ μιὰ τέτοια διάσταση τῆς ἑλληνικῆς σλαβολογίας ἀπέχουμε ἀκόμη πολὺ καὶ ἴσως δὲν τὴ φθάσουμε ποτέ. Ἀντίθετα ὅμως, ἂν λάβουμε ὑπόψη ὅτι μὲ τοὺς Σλάβους τῆς κυριλλικῆς γραφῆς, δηλαδή τοὺς Βουλγάρους, Σέρβους, Ρώσους καὶ Σκοπιανοὺς μᾶς συνδέει μιὰ μεγάλη κοινὴ παράδοση, χαλκευμένη μέσα στοὺς κόλπους τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ στὸ πλαίσιο τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ, καὶ γιὰ τὴ δημιουργία τῆς ὁποίας ὁ ἑλληνικὸς κόσμος διαδραμάτισε ἕνα ἐνεργὸ πρόσωπο κατὰ τὴ διάρκεια αἰῶνων ὀλοκλήρων, τότε διαπιστώνουμε ὅτι ἀνοίγεται μπροστὰ μας ἕνας τομέας ἔρευνας καὶ μελέτης ποὺ ἀπὸ μόνος του μπορεῖ νὰ δικαιώσει τὴν ὑπαρξή του. Πρὸς αὐτὴ λοιπὸν τὴν κατεύθυνση θὰ ἔπρεπε ἴσως νὰ στραφεῖ ἡ ἑλληνικὴ ἐπιστήμη καὶ ὑπὸ αὐτὴ τὴν προοπτικὴ νὰ μελετήσῃ συστηματικὰ τὸν σλαβικὸ κόσμο, γιὰ τὴν αὐτὴ τὴ δυνατότητα τὴν ἔχει. Τὸ τεράστιο ἔργο τῶν ἀδελφῶν Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου, ἡ ἑλληνικὴ παρουσία μέσα στὸν σλαβικὸ κόσμο, οἱ βυζαντινὲς ἐπιδράσεις στὴν πνευματικὴ του ζωὴ, εἶναι τομεῖς εὐρύτατοι ποὺ περιμένουν

πάντοτε τοὺς ἐρευνητὲς τους.

Οἱ Ἕλληνες ἔχουμε κάθε λόγο νὰ μελετήσουμε τοὺς Σλάβους καὶ μάλιστα εἶναι κατορθωτὸ νὰ ἀποκτήσουμε τὴν πρωτοπορία στὴν ἔρευνα τοῦ τομέα ποὺ ἀναφέρθηκε καὶ μάλιστα σὲ διεθνὲς ἐπίπεδο. Ἡ κατάδειξη τῆς κένωσης καὶ μεταφύτευσης ἀγαθῶν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ στὸν κόσμο τῶν Σλάβων θὰ ἀποτελοῦσε ἐπιβεβαίωση καὶ τῆς δικῆς μας αὐτοσυνειδησίας, ἀλλὰ καὶ τὴ βάση γιὰ περαιτέρω σύσφιξη τῶν σχέσεών μας μὲ τίς σλαβικὲς χώρες. Τὰ σημάδια ποὺ ὑπάρχουν εἶναι ἤδη εὐοίωνα, ἐκεῖνο ὅμως ποὺ ἀπομένει εἶναι νὰ συστηματοποιηθεῖ ἀκόμη περισσότερο τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ μιὰ τέτοια ἀντιμετώπιση τοῦ θέματος. Δὲν ὑπάρχει μέχρι στιγμῆς στὰ ἑλληνικὰ πανεπιστήμια ἕνα τμῆμα ἀμιγῶς σλαβικῶν σπουδῶν, στελεχωμένο ἐπαρκῶς μὲ εἰδικὸ διδακτικὸ προσωπικὸ γιὰ τίς σλαβικὲς γλώσσες, καὶ ἐνῶ ὑπάρχει ἱκανὸ ἐπιστημονικὸ δυναμικὸ, ἰδίως στὴ Θεσσαλονίκη, αὐτὸ δὲν ἐντάσσεται σὲ ἕναν ἐνιαῖο χῶρο, ἀλλὰ εἶναι διάσπαρτο, καὶ ἔτσι δὲν δημιουργεῖται ἕνας δρόμος κοινῆς κατεύθυνσης στὶς σπουδὲς καὶ τὴν ἔρευνα. Πάντως ἡ ἀνάγκη γιὰ τὴ δημιουργία μᾶς τέτοιας ὀργάνωσης τῶν σλαβικῶν σπουδῶν εἶναι ἤδη διαπιστωμένη, καὶ δὲν ἀπομένει παρὰ νὰ τὴν πραγματοποιήσῃ τὸ Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, αὐτὸ ποὺ ὑπῆρξε πάντοτε πρωτοπόρο στὰ ὄραματα καὶ ἀγωνιστικὸ γιὰ τὴν ἀνώτατη παιδεία. Ὅσον ἀφορᾷ εἰδικῶς στὴ Θεολογικὴ Σχολή, ἡ μελέτη τῆς σλαβικῆς ἔκφανσης μέσα στὴν Ὁρθοδοξία ἀναμφίβολα θὰ διατηρεῖται πάντοτε ἐπικαιρότητα, διότι αὐτὴ ἀποτελεῖ πάντοτε ἠθικὴ ἐπιταγὴ καὶ μάλιστα μέσα στὰ πλαίσια τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησιολογίας.

